

М. НИКИЋ

ПОСЉЕДЊА ЗАПОВИЈЕСТ

Ивица шуме. Дебела стабла са крошњастим гранама скривају од погледа непријатељског ока. Широки пропланак по коме су некад зелену траву пасле овце. Траве и бијелих цвијетова по њему више нема, погазила их је људска нога и сатрло коњско копито; мекоћа земље, изривена левцима од граната.

Курири су отрчали до јединица и брзо се вратили. Пристигли су сви који су позвани — штабови бригада и батаљона. Брзо су се окупили, јер нијесу били удаљени. Да не кркља и ломи се унаоколо, командант Сава их је гласом могао дозвати: сва војска и сви штабови су ту — ту на уском простору. Тако уском и тако малом на каквом се ријетко која војска нашла у историји ратова од давних времена. . .

Рано јутро јунског дана. Сунце је растјерало маглу са висова па је она као густе праменови вуне покрила удољице и кланце планина.

Командант Сава!

Дивизија његова око њега по шумарцима и вртачама. Сакупљена и збијена, на ријеч, на одлуку његову чека. Сви присутни са лица његова читају мисли. И чекају: одлуку, заповијест, задатак — зар је важан термин који ће се употребити.

Командант!

Као горостас у планини. Дурмитор међу брегуима. Сједи на преваљеном буковом стаблу. Пешеве кратког кожњака подвијени. Неусукани бркови. Чело прекривено оштрим борама, али зрачи ведрином — то је оптимизам онога који је навикао на побједе. Непмирне очи лутају по познатим лицима, застају час на једном час на другом. И као да траже некога. Траже, јер многих који би требало да су ту нема. Око њега сједе уморни људи који на његову заповијест треба да поведу батаљоне и бригаде на јуриш, и да преправе све норме „нормалне удаљености штабова од својих јединица“. А он као да неосјећа умор. Као да није провео многе ноћи идући од борца до борца, са положаја на положај, над картом, слушајући ехо битака и бојева и учествујући у њима. . .

Мјери, процјењује, разматра. То је дужност сваког команданта прије него што пресуди и изрече онај писани или неписани „закон“ за потчињене. Да, али овдје процјена елемената има други садржај. Не тражи се само „слаба тачка противника“ . . .

Мисли лете. И питања. Шта је команданту најтеже?

„СС“ БАТАЉОНИ? Њихова сила, војници, „шарци“ и аутомати, пси који откривају сваки људски траг и покрет? — Не!

АРТИЉЕРИСКЕ ГРУПЕ? Распоређене у кругу око уског квадрата вучевског платоа и његових падина; граната разних калибара које прострељују са Шћепан-Поља, Поповог Моста, Врбнице, са Крекова, Чемерна и са врха Волујака? — Не!

ЕСКАДРИЛЕ АВИОНА? Тоне експлозива које се сручују по шумама и пропланцима, обарају стабла, рију земљу и руше стијење; сипају милионе зрна која шарају по ливадама, кидају грање и гранчице са недужног дрвећа и крв људску просипају? — Не, ни то!

КОНФИГУРАЦИЈА ЗЕМЉИШТА? Дубоки кањони, процјепи, урвине, високе стране и шумска пространства, беспутни гребени, стијење, голи камен и ријеке које све носе на путу тока свога? Земљиште које и одморна људска нога тешко савлађује, а које је усто начичкано бункерима и рововима из којих вире и смрт сију цијеви оружја и оруђа? — Не, ни то није најтеже!

ГЛАД „која нема очију“? Очи команданта гледају потресну слику: његови војници тупим ножевима сијеку месо рага од којих би „и гладан вук главу окренуо“, пију згрушану крв цркотина и пасу зелену траву као овце по прољећним катуницама.

Да ли је то? — Не, није!

МАЛО БРОЈНО СТАЊЕ? Окопњели батаљони и бригаде, истрошена снага, изгубљена у непроспаваним ноћима, у дугим маршевима и честим јуришима?

Не, јер у живим борцима још има срца. И свијести која убригва снагу у измрцварена људска тијела.

И све то сабрано, па чак и на квадрат подигнуто, није оно што је најтеже!

Па шта је онда?

РАЊЕНИЦИ? Људи који очи своје у овом тренутку упиру у оне који још о рамену или у рукама пушку носе? Борци који се — не мали број — без руку и ногу вуку утрвеним планинским стазама — Животи без живота? Они чија се судбина налази у снази ових који пут кроз обруч смрти треба да прокрче; који себе замијенити могу? Како њих спасти? Њих који су сада и увијек били савјест команданта и савјест сваког борца.

Ето, то је најтеже у збиру свих тешкоћа које условљавају одлуку команданта...

И још нешто: они који су писали „формуле“ рата предвиђали су да се успјех постиже ако се на одабраном правцу напада оствари одређени однос: 3 : 1, или више од тога. А овдје та „формула“ мора пасти. Командант зна да мора кренути, и успјети, са обрнутим односом: један мора ударити на најмање петорицу.

Може ли га неко прекоријети? Може ли му неко рећи да се игра војском, да срља у пропаст своју и њену? Не! Не, јер он мјери једну

неизмјерљиву величину својих бораца — морал. Морал који извире из свијести, идеала и вјере у себе...

... Глас је загрмио — као и увијек у тешким ситуацијама. Долине као да су утишале јеку борбе.

— Непријатељ: ту је пред нама и свуда око нас. (И рука показује обале ријеке, косе и висове.) Број, споредан.

— Ми: ту што вас је, другови борци. Знате шта имате.

— Рањеници: окупити их око себе и између себе.

— Збити се, и напријед. На јуриш: сви батаљони и сви они који се борити могу.

— Ватрена подршка: 12 митраљеза и са њима два пута толико добровољаца, најхрабријих јунака.

— Све у једном покрету и замаху.

Крај заповијести, крећу људи, одлазе команданти и комесари пуни жарке жеље да изврше заповијест свога команданта.

Много пута су чули његов бојни поклич у јуришима — глас његов снажни који је војсци крила давао...

*

Јуриш... Падају борци, команданти, комесари. Али, падају само неки, не сви који су погођени...

... Легенда прича да су браниоци старе Тебе падали само онда ако их стријела погоди у срце или чело. То је легенда. А на Сутјесци је то била стварност: изрешетане груди, рука, нога или раме, није био разлог да рањени падне и остане. На бојишту је остајао само онај који је челом или срцем налетео на вруће олово...

Један од њих и међу првима био је командант Сава!